

Márai hazatér

Korunk egyik sajátos jelensége, hogy milliók kényszerülnek emigrációba. Voltak már emigránsok más században is, de ilyen nagy és ilyen egész népeket magával sodró mozgalmak nem fordultak elő a mi századunkon kívül, talán csak a népvándorlás idején. Így tehát emigrációról mint igazi szociológiai tényről, csak a huszadik század második felében beszélhetünk.

Ez az emigráció saját jellegzetességekkel rendelkezik. Ez főleg az intellektuális és politikai menekültekre áll, akiket politikai események kényszerítettek erre a lépésre. Hatásuk különösen nagy.

Annak idején a magyar politikus, Pfeiffer Zoltán mondta a magyar száműzöttek egyik ülése alkalmából: „Az emigráció szörnyű. Ha még egy évig tart, mindegyikünk lesüllyed a saját nivójára.”

Ez a szellemes kijelentés mély igazságot tartalmaz. Otthonunk, családjunk, társadalmunk nemcsak támogat, hanem irányt is szab nekünk. Nem tudunk túl mélyre süllyedni és nem tudunk túl sokat emelkedni. Ellenben ha a hazáját elhagyja az ember, mindez egyszerre megszűnik. Önmagára van utalva és a társadalom nem nyújt támaszt. Ez azzal a következménnyel jár, hogy sok emigráns, elveszítve a társadalom támogatását, lezuhan, és szellemileg, valamint erkölcsileg tönkremegy. Másokra az emigráció és a honvágy éppen ellenkezőleg hat: igen nagy magasságokba jutnak el. Érdekes lenne, ha egyszer egy kutató megírná — szociológiai és szellemtörténeti szempontból — az emigráció szerepét. Nyilván az derülne ki, hogy az emigrációnak hatalmas szerepe van minden nemzet életében, főleg ha az csak időszakos vagy legalábbis kulturális termékei haza tudnak jutni.

A mi időnkben volt emigráns, aki sokat tett nemzetére és kultúrája szolgálatában: ebből a szempontból tipikusnak mondható a polgárháború utáni dél-amerikai spanyol emigráció. A spanyolok széjjelszóródtak a spanyol közép- és dél-amerikai köztársaságokban és ott kezdeményezték a „Hispanidad” újraéledését. Ez ma politikai tény és nekünk európaiaknak rendkívül nagy szolgálatot tesz. Közöttük volt az, akit én a spanyol emigránsok körében a legnagyobbnak tartok, Don Salvador de Madariaga, a híres történész. Őrála jogosan lehetett mondani, hogy nem hagyta el Spanyolországot, hanem magával vitte országát és jobban szolgálta külföldön, mintha otthon lett volna. Könyvei, melyek Dél-Amerikában jelentek meg, visszasugároztak Spanyolországba és ott sok fiatalnak mutattak utat. Még annyit szeretnék hozzáfűzni, hogy Don Salvador felesége magyar asszony volt, akinek a támogatása sokat jelentett a nehéz időkben. Hála Istennek Don Salvador röviddel a halála előtt még hazatérhetett.

Feltételezhetjük, hogy a spanyol emigráció hazafias működésének nem kis része volt abban, hogy az országban sikerült valami, ami majdnem egyedülálló a történelemben: békés átmenet egy diktatórikus rendszerből egy jól működő demokráciába. Már a hatvanas években tapasztalhattam a lassú közeledést az otthoni rendszer és az emigráció között. Ennek egyik eredménye az, hogy ma Juan Carlos király pártokon felül álló vezetése alatt békében és barátságban dolgozik együtt a szociáldemokrata Felipe Gonzalez és Franco volt minisztere, Manuel Fraga Iribarne. A hidat közöttük olyan emberek építették, mint a már említett Don Salvador de Madariaga, avagy a megboldogult Pablo Casals, vagy Salvador Dali.

Voltak olyan emigránsok is, akik nem hazájukat szolgálták, hanem külföldre vitt gyűlöletükkel megmérgezték a légkört. Ilyen vonatkozásban említhetjük Edvard Benešt,

az emigráció politikai Napóleont. Mint emigráns serényen dolgozott, rengeteg eredményt ért el, de mindaz, amit tett, negatív előjelű volt. Neki köszönhető, hogy milliónyi embert kitelepítettek. Beneš volt Amerikában a magyarellenes propaganda gonosz szelleme. Neki még az is sikerült, hogy a Kossuth-mitosz, amely Amerikában élt, és nemzetünknek használhatott volna, legalábbis egy időre elhomályosult.

A nagy emigránsok körében találjuk honfitársunkat, Márai Sándort. Évtizedekig élt a hazától távol, de nem vesztette el hazáját, ellenkezőleg, szenvedésein keresztül gazdagította a magyar irodalmat és a magyar kultúrát. Művei, mint a *Halotti beszéd*, a világirodalom részei. Márai azonban több volt mint író, polgár volt, nyelvünk művésze, emigráns is, de az emigrációban mindenekelőtt és mindvégig magyar patrióta, és ezért nagy európai.

Márai polgár volt, büszkén „polgárnak” vallotta magát. Ez a szó, hogy „polgár”, a politikai események miatt ma már majdnem ismeretlen fogalom, vagy ha használják, akkor elferdítve, tartalmától megfosztva. Polgár helyett sokszor a „bourgeois” kifejezést alkalmazzák, olyan szóval, mely egyáltalán nem fedi az igazi polgári felfogást.

A polgár fő jellegzetessége, hogy független ember. Büszkén vallja hűségét elveihez, nem szolgálja az idők szellemét, kitart értékítélete mellett. Szolgálja a szabadságot, mert egy polgár csak szabad rendszerben, a szabadság atmoszférájában tud létezni. Azonkívül szolgálja a szellemiséget, a kultúrát; gyűjtő, esztéta, gazdagítja nagy szellemi hagyományainkat.

A polgár nem volt kapitalista a szó XIX. századi értelmében, de nem is válhat egy totális rendszer támogatójává. A totalitarizmus és a polgárság kizárják egymást. Egyik fő jellegzetessége a tolerancia és a nagy hagyományokhoz való hűség. Ápolta azokat az örök értékeket, amiket a múlt ránk hagyott. Elővigyázatos is volt. Nem zárkózott el a reformoktól, de ahogy Burke mondta volt, nem akarta lebontani a kerítéseket, mielőtt meg nem érdeklődte volna, mi okból állították fel őket eredetileg. Szóval haladó, de megfontoltan haladó volt. A csillagokra tekintett, de lába nem hagyta el az ősi földet.

Ez a polgár a totalitarizmus által megmetelyezett időben nem tudott élni. Nem fogadta el hagyományos értékeink tönkretételét, a szolgalelkűséget és a primitív erőszakot. Ennek folytán ezek a rendszerek, legyen az Szálasié vagy Rákosié, ellenségünknek tekintették és üldözték. Tragikus tény, hogy mai Európánkban a polgári réteg, amelyhez Márai tartozott, már alig létezik. Található még itt-ott, kis szellemi szigeteken, de ritka lett — és földrészünk szegényebb lett ezáltal.

Márai egyike volt az utolsó magyar polgároknak, de nem adta fel a jövőbe vetett reményét. Ha ezt tette volna, elkallódott volna az emigrációban. Ő azonban írásaiban újra és újra, főleg a számkivetésben, megírta a polgár szellemi eposzát, ráhagyva az eljövendő nemzedékekre, abban a biztos tudatban, hogy lesz egyszer egy szebb jövő, amikor mindennek ellenére újra élednek az ősi erények.

Márai művésze volt nyelvünknek. Írásait olvasva azt tapasztaljuk, hogy hazáját főleg nyelvében találta meg. Ebben látta nemzetünk lelkét, amit mindenekelőtt ápolni kell, mert magányosak vagyunk. Csak akkor maradhat meg népünk, ha megőrzi lelkét. Szerinte a magyarság nemzet, de nem faj, és igazi alapja a kulturális közösség, melynek központja a nyelv. A magyar irodalom és költészet elsőrangú helyet foglal el az irodalomban és költészetben, bár mindig csak kevesek kincse lesz, mivel kevesen lesznek, akik teljes mértékben értik és értékelik jelentőségét.

Nyelvünket nagyon nehéz külföldön megtartani, és ez főleg akkor tragikus, ha százezrével menekülnek hazánk fiai idegen országokba. Ezért találjuk a magyar emigrációban azokat a nagy szellemeket, akik azonnal megértik, hogy fő feladatuk nem a politizálás, hanem a magyar nyelv ébrentartása.

Az emigrációs közéletben a magyar nyelv élharcosa Eckhardt Tibor volt. A magyar hercegprímás Mindszenty József is nagy súlyt fektetett arra, hogy az emigránsok ápolják

nyelvüket, ne hagyják elveszni, hanem őrizték meg külföldön a fiatal nemzedékek számára is, amíg vissza nem térhetnek hazájukba. Népünk harmadik nagy képviselője Márai volt, aki nyelvünkben tartotta fenn hazáját a tengerentúlon is. Huszonkét műve jelent meg külföldön magyar nyelven. Írt és dolgozott egészen haláláig, már csak azért is, mert tudta, hogy művei által hozzásegít számos magyart nyelve megmentéséhez, még akkor is, amikor már nem talált senkit, aki vele anyanyelvén társalogjon. Jőmagam azt mondhatom: ha sikerült bizonyos mértékben megőrizni anyanyelvemet, habár nap nap után más nyelven kellett szólnom, és kevés alkalmam nyílt élő magyar beszédre, ezt Márai írásainak köszönhetem. Az ő érdeme, hogy megőrizhettem és talán gazdagíthattam is szóincsemet.

Márai nyelvhasználatát főleg az élénkség és festőiség jellemzi. Mindig az élő nyelvet beszélte, óriási szókinccsel. Bár tiszta magyar nyelven írt, nem félt az idegen szavak használatától sem, amelyeket meghonosított és ezzel gazdagította nyelvünket.

Márai egész életműve, költeményei, regényei szépséget hoztak életünkbe. Márai azonban nemcsak író, hanem politikus is volt. Nem a szó pártpolitikai értelmében, hanem mint olyan, aki tudja, hogy az igazi politika nem hatalom és állások kérdése, hanem a köz szolgálata. Márai sohasem tekintette hazájának a külföldet, amelyben oly soká élt. Az „ubi bene — ibi patria” sohasem volt a nagy magyar költő jelszava. Ez állt éppen úgy Párizsra, ahol fiatal korában tartózkodott, mint később mindazokra a nyugati országokra, főleg az Egyesült Államokra, ahol az emigráció folytán élnie kellett. Ő magyar maradt még ott is, és a magyar érdeket tartotta szem előtt. De mint magyar hazafi nem volt szűkkeblű nacionalista. Nem szerette az öblös hangon kiáltott frázis-nacionalizmust — magyar patrióta volt.

Nagy a különbség a nacionalista és a hazafi között. Olyan nagy, mint a szeretet és a gyűlölet között. A patrióta szereti nemzetét, de emellett tiszteli a többi nemzetet is; a nacionalista ellenben „imádja” nemzetét, és lenéz mindenki másét. A végén, azaz a történelem nagyobb perspektívájában, a nacionalista mindig árt saját nemzetének, míg a patrióta szebb jövőt biztosít neki.

Ebben az értelemben Márai mindig a kiegyezés embere volt. Olyan Magyarországot szeretett volna, amely tagja Európának. Éppen hazafisága folytán lehetett jó európai. Sokkal korábban tette ezt, mint azok, akik most európaiaknak vallják magukat. Ezt fejezte ki híres röpiratában is:

„Tiszta fajú nép nincsen ma Európában, ahol évezredek történelmi kalandjai kevertek vért és fajtákat, de tiszta nyelvű nemzetek vannak, s nemzet csak ott van, ahol él a nemzeti nyelv öntudata.”

Vagy:

„Európa igazi értelme sohasem lehet a nyelvi és faji egység: tragikus és nagyszerű feszültséget és tartalmat az európaiság fogalmának éppen a nívókülönbségek adnak. Élet, erőfeszítés és áram csak ott fejlődik, ahol különböző szintek erői áramlanak egymás felé.”

Márai írásaiban az európai vámhatárok lebontását szorgalmazta, hogy kicsinyes helyi érdekek akadály nélkül kibontakozhassék az európai szellem. Ez mutatja, hogy igazi európai volt, aki hazája tragikus éveiben is ápolta azt a gyönyörű reményt, amelyet most, Isten segítségével meg fogunk valósítani.

Márai ez év elején elhagyott bennünket. Tragikus volt a halála, mondták egyesek. Én inkább azt mondanám, hogy hajnalban halt meg, nem éjszakában. Amikor elhagyott bennünket, már tudhatta, hogy hazánk felszabadul, hogy hazánkban újra igazi demokratikus magyar élet lesz, hogy hazánk egy szebb jövő felé halad. Így tehát halála bizonyos mértékben békítőleg hatott. Nem volt benne gyűlölet, a szenvedés, a jogtalanság után sem, ami őt érte. Ő nem bosszút, hanem a szerencsétlen múlt végét akarta, hogy minden erőnket latba vessük a magyar és európai jövő érdekében.

Így tehát Márai azt hagyta reánk örökül, hogy eljött az ideje nemcsak a magyar nyelv és a magyar hagyományok ápolásának, hanem a megbékélésnek is. A magyar jövőt nem tudjuk gyűlölködéssel és bosszúvágygal megalapozni, sem a múlt hibáinak felhánytorgatásával. Együtt kell a jövő felé fordulnunk, úgy ahogy ezt szellemében Márai is tette.

Ha Magyarország csatlakozik az eljövendő Európához, akkor jó lelkiismerettel mondhatjuk nagy halottunknak, hogy mindent megtettünk, hogy az ő álmát megvalósítsuk.

Széchenyivel mondjuk: „Magyarország nem volt, hanem lesz” és követjük Márait, aki azt üzeni: „Mindig nyugatra menj, és ne feledd soha, hogy keletről jöttél.”

A Vigilia beszélgetése

Habsburg Ottóval

— *Hogyan látja Európa egységét Ön, aki oly sokat fáradozik érte?*

— Az Európai Közösségben már túl vagyunk azon a ponton, amelyről vissza lehetne térni. Szóval sikerre vagyunk ítélve. Ahogyan én látom, 1992-re sikerül megvalósítani terveink java részét. Nem mondanám, hogy mindet, de a problémák többségét megoldjuk. Ez az egység ma még felmérhetetlen lehetőségeket rejt magában. A Közösség máris a világ legnagyobb gazdasági hatalma, s ez az egységes piac által még inkább növekszik. Gyakran megfordulok mindenféle megbeszéléseken, politikusok, közgazdászok között, akik megpróbálják előre jelezni, mire számíthatnak a kormányok. Tíz év múlva csak három nagyhatalom marad a világon, az Egyesült Államok, Japán és az Európai Közösség, más nagyhatalom már nem lesz.

— *Gazdasági vagy politikai értelemben?*

— Gazdasági és politikai értelemben egyaránt. Szóval az Európai Közösségről elmondhatjuk, hogy sikeres és hatalmas vállalkozás. De még egyet hozzátennék: az Európai Közösség nem akar zárt társaságot alkotni. Tehát új népek is beléphetnek, ha akarnak. Persze a feltételeknek nagyon nehéz megfelelni. Például országunkban óriási problémák lesznek. Elvégre 40 évig éltünk egészen más rendszerben, amely többé-kevésbé tönkretette gazdaságunkat. Lépésről lépésre kell rendbehozni az országot, véleményem szerint fokról fokra kell belépnie az Európai Közösségbe. A kezdet az Európa Tanácshoz való csatlakozás lenne. Ezt úgy érzem, másfél év alatt el lehet érni.

— *Ez ilyen hamar megtörténhetik?*

— Igen. Az Európa Tanács a tagságot politikai feltételekhez köti: az emberi jogok, a kisebbségi jogok és a plurális demokrácia érvényesüléséhez. De azt remélem, hogy a parlamenti választások után Magyarországról is el lehet mondani, hogy megvalósította a plurális demokráciát. Akkor már teljesültek azok az előfeltételek, amelyek szükségesek az Európa Tanácsba való belépéshez.